

PAPERS DE LA COSTERA

Nº 3 i 4 Xàtiva. Juliol 1986
Associació d'Amics de la Costera

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	5
ECONOMIA I SOCIETAT	7
L'ESPAI SUBREGIONAL I LA COMARCA DE LA COSTERA	
<i>Pep Sorribes i Voro Verger</i>	9
L'ECONOMIA DE LA COSTERA: UNA REALITAT EQUILIBRADA I DINÀMICA	
<i>Emèrit Bono, J.A. Tomàs Carpi i Amat Sànchez</i>	17
EL FORN DE VIDRE DE «LA CIUDAD DE SAN PHELIPE»	
ADMINISTRACIÓ VERSUS INDÚSTRIA	
<i>Marià González Baldoví</i>	27
HISTÒRIA I GEOGRAFIA	37
LES VISITES PASTORALS DE XÀTIVA:	
INSTITUCIONS ECLESIASTIQUES I RELIGIOSES	
<i>Vicent Pons Alós</i>	39
GEOGRAFIA FÍSICA DE MOIXENT	
<i>Joan Antoni Talens Mollà</i>	53
PÉREZ BAYER A XÀTIVA	
<i>Germán Ramírez Aledón</i>	61
SOBRE DUES INSCRIPCIONS ÀRABS DE XÀTIVA	
I EL PSEUDOARABISTA ESCOLANO	
<i>M.^a del Carme Barceló Torres</i>	73
APORTACIONS A L'ESTUDI HISTÒRIC I TÈCNIC DE LA FILA DE PLA	
<i>Marià González Baldoví</i>	81
ART, ARQUITECTURA I URBANISME	91
XÀTIVA I LA TRANSICIÓ PROFESSIONAL EN L'ARQUITECTURA	
DEL SEGLE XVIII AL PAÍS VALENCIÀ	
<i>Julià Esteban i Chapapria</i>	93
LA INSCRIPCIÓ DESTRUÏDA DEL RETAULE DE CERÀMICA	
DEL CARRER DE NOGUERA	
<i>Marià González Baldoví</i>	105
DESCRIPCIÓ I HIPÒTESI AL VOLTANT DE LA PICA HISPANO-ORIENTAL	
DEL MUSEU DE XÀTIVA	
<i>Carles Sala Benimeli</i>	111
TEXTS I DOCUMENTACIÓ	123
EL MOTÍ DE 1691 CONTRA ELS FRANCESOS	
<i>Marià González Baldoví</i>	125

EL MOTÍ DE 1691 CONTRA ELS FRANCESOS

Mariano González Baldoví

1986

Mapa de la costa d'Alacant, de Pieter Schenk en l'obra *Theatrum bellicum, incipiens a Carolo II. ad Carolum I.*, publicada en Amsterdam en l'any 1709.

A finals del segle XVII residia a Xàtiva una colònia de francesos, el número dels quals ens és desconegut. La majoria eren comerciants establits a la ciutat, on formaven un grup endògam refractari a integrar-se en el veïnat autòcton. La circumstància de llur estrangeria, l'èxit de les activitats econòmiques o potser certs avantatges fiscals —com al segle següent passà amb els maltesos— i la tradicional enemistat entre els països de la Corona d'Aragó i França, hagueren d'afavorir una actitud popular hostil cap a ells.

En juliol de 1691 l'estol francès operava a la costa mediterrània peninsular seguint els objectius annexionistes de Lluís XIV. Als pocs dies de l'atac a Barcelona començà el bombardeig d'Alacant. La notícia arribà a Xàtiva amb rapidesa produint una violenta reacció francòfoba i la sang va córrer en recinte sagrat. Davant el crim sacríleg, l'Església engegà subtils

mesures repressores dins la mentalitat de l'època.

Durant cinc mesos es succeïren les gestions del capítol eclesiàstic, el qual va mobilitzar tots els ressorts legals i el seu ascendent sobre els fidels, per tal que el seu prestigi no sofrira erosió. El rei, l'arquebisbe, el virrei, el governador i l'exgovernador de la ciutat, el bisbe d'Heliòpolis, el Reial Consell i la marquesa de Guadalest són els personatges, la intervenció dels quals està reflectida a les Actes de les Determinacions Capitulars, ara publicades. El seu interès rau no tant pels fets que recullen, veritablement escarits, com en els desordres que deixa traspuar i, sobretot, en el divorci existent entre l'oligarquia dirigent, civil i eclesiàstica i el poble pla. Aquest tingué l'ocasió de bell nou de palesar la seua (posició) antifrancesa en els fatals successos de maig i juny de 1707.

DETERMINACIONS CAPITULARS DE 1672 A 1692.

ARXIU DE LA SEU DE XÀTIVA.

1691, 27 de juliol

F. 422

Carta de Joan Tomàs de Rocabertí, arquebisbe de València, al capítol de la Seu de Xàtiva, agraït la seua intervenció en el motí contra els francesos.

Feta convocació per Antoni del Villar, perteguer,¹ en la forma acostumada, es trobaren los senyors doctor Antoni Agulló, sacriste, doctor Geroni Malferit, cabiscol, Jusep Bru, menor, Jusep Bru de Vicent, doctor Roch Sanz, doctor don Vicent Jordà, Vicent Vitòria, Leonardo Cebrià y Vicent Garrigues, tots canonges, y afirmant ser la major part dels residents en dita yglésia, determinaren, a ocasió de haver rebut una carta del senyor arçobispo de València dant les gràcies per lo molt cuidado y aplicació dels eclesiàstichs en procurar sosegar lo motí que se ocasiona en la ciutat contra els francesos, per estar la armada bombechant y assolant a Alacant, es fessen rogatives especials, com se executà el dia 28, 29 y 30² en una missa cantada a el Sacrament patent mentre es diga la misa. També es rebé altra carta del senyor virrey, de gran estimació per lo mateix motiu, les quals es copiaren, axí les cartes com les respostes, en lo llibre de cartes.

1691, 2 d'agost

F. 422v

Visita de cortesia a l'enviat del virrei, vingut a Xàtiva per a pacificar la ciutat

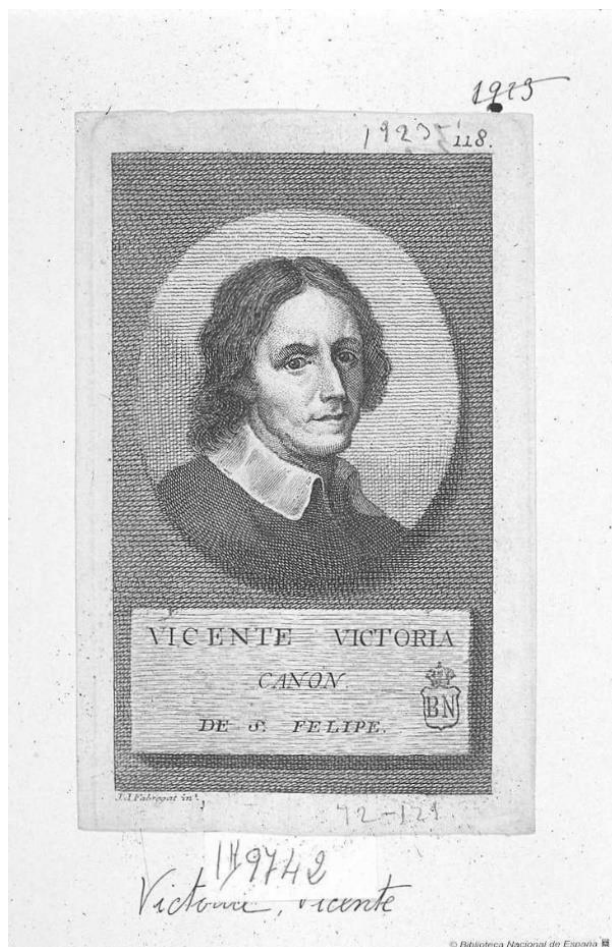
Feta convocació per Antoni del Villar, perteguer, en la forma acostumada, es trobaren los senyors doctor Antoni Agulló, sacriste, Jusep Bru, menor, Jusep Bru de Vicent, don. Roch Sanz, don Vicent Jordà, Vicent Vitòria, Leonardo Cebrià y Jusep Sànciz y tots canonges prebendats y, afirmant ser la major part dels residents, tenint notícia que don Carlos Pérez de Sarrió estava en lo convent de la Santíssima Trinitat.³ de orde del senyor virrey per a sosegar les inquietuts de la ciutat ocasionades dels motins experimentats en los dies de San. Jaume y Santa Anna contra els francesos. Determinaren se li das la benvinguda per medi del síndich capitular assistit de dos officis tan solament⁴ y de nou se li oferira per part del capítol a tot quant fora de son gust, com també a qualsevol novetat que se innovàs, procuraria el capítol assistir-li com tenia obligació, per ser obra tan del servici de Déu y de son rey, com en tot efeccte es vesità pels senyors canonge Vitòria y els dos officis.

¹ Era un funcionari secular de la seu encarregat de posar ordre dins l'església i obrir pas al capítol en les cerimònies importants.

² L'acta del capítol és del dia 27 de juliol, però està escrita uns quants dies després, per això registra fets del 28, 29 i 30.

³ És estrany que el representant del virrei s'hostejara en un convent, quan era costum anar a casa del governador o d'algun noble.

⁴ Cal remarcar la minuciositat amb que tenien reglat el protocol i la cura posada en observar-lo, segons la jerarquia i representació de cada personatge. La norma era tan estricta que, en fer una excepció, com en el cas de l'ambaixada al bisbe de Heliòpolis, o de la visita al Reial Consell, deixaven constància.

El canonge de la Seu de Xàtiva i pintor, Vicent Vitòria. Gravats pertanyent a la Biblioteca Nacional.

1691. 3 d'agost

F. 423

L'enviat del virrei, antic governador de Xàtiva, torna la visita al capítol

Feta convocació per Antoni del Villar, perteguer, en la forma acostumada, es trobaren los senyors doctor Antoni Agulló, sacriste, Jusep Bru, menor, Jusep Bru de Vicent, don Roch Sanz, doctor don Vicent Jordà, Vicent Vitòria, Leonardo Cebrià, Jusep Sànciz y Vicent Garrigues, tots canonges y, afirmant ser la major part dels residents, reberen a don Carlos Pérez de Sarrió, el qual manifestà estar molt agraït a les fineses del il·lustre capítol experimentades, axí en esta ocasió, com en tot lo temps que fonch

governador de esta ciutat, y que en Valencia y en altra part mostrarà son affecte a tot quant fora del gust del capítol.

1691, 24 d'agost

F. 424

El bisbe d'Heliòpolis ve a Xàtiva a rebre informació sobre els delictes comesos en lloc sagrat. 24 d'agost de 1691.

Feta convocació per Antoni del Villar, perteguer, en la forma acostumada, es trobaren los senyors doctor Antoni Agulló, sacriste, doctor Geroni Malferit, cabiscol, Jusep Bru, menor, doctor Vicent Jordà, Leonardo Cebrià y Jusep Sànciz, tots canonges prebendats i, afirmant ser la major part dels residents, vista la carta del senyor arçobispo de València que, entregà al capítol el senyor don Antoni Ferrer y Milà,⁵ el qual venia a rebre les informacions de lo que se executà el dia del motí contra els francesos, en la mort perpetrada de un francès en la yglésia y convent de Nostra Senyora del Carmen, davant lo Santíssim Sacrament y estocades al doctor mossén Onofre Gil, prevere, beneficiat de esta yglésia. Determinaren se li donàs la embaixada per medi de una dignitat y tres senyors canonges, excedint de lo acostumat, per servir ab la representació y poder que manifesta el senyor arçobispo en sa carta, expresant en ella no innovaria cosa alguna el senyor bisbe sens participar-lo primer al capítol. Y per les dites rahons, nomenaren als senyors doctor Antoni Agulló, sacriste, Jusep Bru de Vicent y don Roch Sanz, los quals, acompanyats dels officis en dos coches⁶ feren la funció el mateix dia. Y, per a que el bisbe ab més puntualitat y conveniència pogués conferir ses matèries ab lo capítol, nomenaren als senyors Antoni Agulló, sacriste y don Roch Sanz per a que estos, representant tot lo capítol se conferisen a la casa del senyor bisbe tots les dies a tota orde y disposició de aquell.

⁵ Antoni Ferrer Milà era bisbe d'Heliòpolis

⁶ Els carruatges apareixen en Espanya en 1546, segons el cronista Francisco de Cepeda. Malgrat l'elevat cost de manteniment, la seua difusió fou prou ràpida per raons de

prestigi, seguretat i vanitat. En època de Carles II hi havia vint cotxes a Toledo i deu en Ècija. Vegeu Domínguez Ortiz, Antonio, *Los primeros coches de caballos en España. Historia* 16, n.º 95, Marc 1984.

1691, 26 d'agost

Ff. 424 i 425v

Actes de desgreu pel sacrilegi comés amb motiu del motí contra els francesos

Feta convocatòria per Antoni del Villar, perteguer, en la forma acostumada, es trobaren los senyors doctor Antoni Agulló, sacriste, Jusep Bru, menor, Jusep Bru de Vicent, Roch Sanz, doctor don Vicent Jordà, Leonardo Cebrià y Jusep Sanchis, tots canonges y prebendats, afermant ser la major part dels residents, oïren als senyors Antoni Agulló, sacriste, y don Roch Sanz la forma y modo avia pres el senyor bisbe de Heliòpolis per a manifestar al poble el sentiment y desconsuelo de la Yglésia per les desatencions y delictes ya mencionats.

Avia determinat, per a que tota la ciutat procurara demanar misericòrdia a Nostre Senyor de tan enormes pecats: es fera una processó general el dia 28 del corrent y que per a dit dia es vestiria de dol el senyor bisbe, fiant que el capítol y tota la ciutat lo acompanyaria en la mateixa demostració y assistiria a la processó de pontifical; que de les religions sols anassen huit religiosos de cada hu dels mendicants per a que, ab més conveniència anàs el poble unit; ordenant es tancassen totes les finestres de la Seu⁷ y demás yglésies de Xàtiva; cubrint los altars y creus com en la Semana Santa; fent los officis *sumisa voce*; posant vayetes a les portes; que no es tocàs campana alguna sinó la dels combregars, perquè no faltàs la assistència en acompanyar al Santíssim Sacrament.

La processó a de eixir de la Seu después de aver fet una plàtica el pare mestre fra Gascó, religós (*sic*) de Nostra Senyora de la Merced, per la porta de la Obra Nova al Portal de Cosentaina, Porches de Fira, a on se farà un altar y predicarà el padre presentado fra Valera (*sic*) de la dita religió, a la plaça de la Trinitat, Portal del Lleó al convent de Nostra Senyora del Carme,⁸ a on se farà tercera plàtica per lo pare jubilat fra Pedro

Rodrigues, provincial del orde de Sen Francés, tornant per lo mateix portal, carrer de Moncada a la plaça de San. Jaume, predicant en ella el pare presentat fra Thomàs Fuster, del hàbit y orde de Sant Domingo, carrer dels Pohets a la Seu, dant-la fins de les plàtiques y sermons lo doctor Ambròs Navarro,⁹ beneficiat de dita yglésia

Antonio Ferrer del Milà. Bisbe d'Heliòpolis. Parainf de la Universitat de València

Vista y oïda dita resolució, se terminaren se executassen tot lo contingut en ella y que els senyors canonges es vestiren de dol y per a el cor es posasen coes de vayeta,¹⁰ com se sol fer en les funerals dels reys; y per al gasto de les coes, que done el senyor canonge Blay Périz, primisier, 21 lliura, per a repartir a 1 lliura, 1 sou per cascun capitular, com en tot efecte el mateix dia es repartirien.

⁷ La Seu vella tenia finestres practicables, algunes de les quals es retiraven en estiu per millor ventilar l'edifici.

⁸ La visita al convent del Carme, situat extramurs, es justificava per haver succeït en ell els fets sacrílegs.

⁹ Venerable doctor Ambròs Navarro Albert, 1656-1703. Va fer front als amotinats amb un crucifix. Vegeu Ventura Pascual i Beltrán. *Játiva Biogràfica*. Volum I. València, 1931.

¹⁰ La coa era una peça de l'hàbit de canonge, la qual arrossegava per terra. El capítol de la Seu de Xàtiva mantingué un plet durant més d'un segle amb el de la Seu de València per qüestió dels hàbits corals.

Oració fúnebre en honor d'Ambrosio Navarro, celebrada en el convent de Sant Francesc de Xàtiva. Impremta de Claudio Page de Xàtiva, 1704

1691, 30 d'agost

Ff. 425v-426

Intervenció de l'autoritat judicial

També determinaren es donàs enbaxada al doctor Llorens Matheu¹¹ del Reial Consell de València, per venir a procurar y averiguar los delictes que es cometeren en los motins, y que no servíxca de exemple, per quan nunca el capítol a visitat a ningú del Consell de València.

1691, 18 de setembre

F. 426

Mesures eclesiàstiques per a l'expiació de la culpa.

Reberen una carta del senyor arçobispe de València en la qual notificava com venia a esta santa yglésia el pare doctor Francisco Xavier Satorres, rector del Colegi de Sant Pio Quinto y atres colegials a dar principi a la misiò el dia 30 dels corrents per a que tot lo poble procuràs reconciliar-se en Nostre Senyor, después de tants pecats com se feren en los dies dels motins, per

medi de una bona confessió; y, per a guanyar lo jubileu, es fes comunió general en lo convent de Nostra Senyora del Carmen a on fonch lo major delictes, el dia 7 de octubre; y, a la vesprada, es fes processó general portant en custòdia una ymatge de Nostra Senyora. Tot lo qual determinaren se executàs ab gran consuelo de tots per veure es terminava la aflicció en que en lo tems de 40 dies experimentava tota la ciutat; que la processó ixqués de la Seu per la porta de la obra¹² pels mateixos carrers que en lo dia 28 de agost, que al entrar en lo convent de Nostra Senyora del Carme es cantàs el *Te Deum Laudamus*.

1691. 28 de setembre

Preparatiu per a la celebració de la festa de Sant Pasqual, ajornada per causa dels motins.

F. 426v

Així mateix, determinaren que la festa que se avia de fer del senyor San Pasqual Baylón en lo dia de 12 de agost proposat, y es suspengué per los motins, se executàs al dia 21 de octubre, sempre y quant la il·lustre Ciutat enviàs recado al il·lustre capítol de estar los ànimos sosegats y sens reçel algú de inquietut; y que esta notícia la podria adquirir la Ciutat del governador; y esta determinació se li partisipe al guardà de Sant Onofre per lo racional del capítol. Que a la marquesa de Guadalest se li responga a la carta de oferiment per les inquietuts dels motins ab gran demostració per les grans atencions que li deu lo Capítol.

1691, 8 de novembre

F. 428v

Intervenció del capítol davant del rei per tal d'evitar la renúncia del governador.

Així mateix, determinaren se escrigués una carta a Sa Magestat suplicant-li tingues per bé no admetre la renúncia o dexasió a don Ventura Ferrer de la governació de esta ciutat per lo molt que importa per la quietut de la ciutat y sa governació, conforme en tot lo tems de son govern sa experimentat, en cas de intentar-o com és de veure en lo llibre de cartes.

¹¹ Llorens Mateu Silva, doctor en drets i membre de Reial Consell, com son pare, el conegut jurista Llorens Mateu i Sanç, -mort en 1680- descendent de Xàtiva per ser quart nét del mestre de Moneda Francesc Sanç Martí. Nota afegida en 2024.

¹² Es refereix a la Porta del Mercat, que mira al carrer de Sant Vicent, dita molt de temps de la Obra Nova, en contraposició a la Seu Vella.